

Basarabia – 1812.
Problemă națională, implicații internaționale

Mesajul de Salut al Academicianului Gheorghe DUCA,
Președinte al Academiei de Științe a Moldovei

Stimate Dle vicepreședinte al Academiei Române, acad. Berindei,
Excelențe, Dlor ambasadori,
Stimați deputați, miniștri și președinți de partide politice,
Onorați participanți și oaspeți,
Doamnelor și Domnilor,

Mulțumesc tuturor, care au dat curs invitației Academiei Moldave și Române pentru a ne onora cu participarea la conferința internațională: ***Basarabia – 1812. Problemă națională, implicații internaționale.***

Această întrunire academică își pune ca scop să abordeze critic cel mai controversat și important eveniment istoric al poporului nostru – pactul de la București din 1812, pentru a avea o mai bună cunoaștere și percepere a locului nostru în istorie și în lume.

Acum 200 de ani Țara Moldovei, care era atestată pe harta politică a lumii mai mult de patru secole, a cunoscut o profundă dramă în istoria sa multiseculară. Teritoriul de Est al Moldovei, dintre Prut și Nistru, sau cum i se mai spunea pe timpuri „Moldova de peste Prut”, a fost anexat la Imperiul Rus. Acest act politico-militar s-a produs pe fundalul unei ample confruntări de forțe și de interese ale marilor puteri europene în zona Balcanilor.

Drept urmare, pe plan intern, în cultura și spiritualitatea noastră națională, în raporturile dintre oamenii simpli, locuitori ai celor două maluri ale Prutului, se va marca un dor nestins unii de alții și va apare o durere a noastră sufletească, copleșitoare, care va lua dimensiunile unei mari și grele probleme naționale.

Pe plan internațional, amputarea teritoriului dintre Prut și Nistru de la trupul unitar al vechii Moldove și încorporarea lui la Imperiul Rus a generat problema Basarabiei, problemă care figurează, cu o variată intensitate, în dosarul diplomatic internațional de 200 de ani, fiind obiectul unor puternice confruntări politice și geopolitice, ca și a unor încrâncenate dispute ideologice și, nu rare ori, și academice.

Doamnelor și Domnilor,

O amplă dezbatere produsă încă în anii '80 ai secolului XX-lea privind originile înapoierii în Europa de Est a constatat, și pe bună dreptate, că regiunea în cauză a devenit înapoiată economic și cosio-cultural cu mult înainte de a fi absorbită de piața mondială dominată de Occident. Originile acestei înapoieri trebuie căutate inclusiv până în „Evul Mediu întunecat” sau, poate, într-un trecut și mai îndepărtat, și nu numai în distorsiunile induse în regiunea respectivă din exterior în ultimele câteva secole.

Un mare istoric englez, Eric Hobsbawm, a formulat această idee în maniera cea mai succintă atunci când, în cadrul unei conferințe internaționale din acei ani, a ridicat întrebarea: de ce Albania nu este la fel de bogată ca Elveția? Concluzia unanimă la care s-a ajuns a fost că Albania și Elveția s-au dezvoltat în contexte foarte diferite: una dintre ele a avut o poziție centrală, în Europa Occidentală, în timp ce cealaltă s-a aflat la periferia unei regiuni înapoiate, apropo, la fel ca și Moldova.

A înțelege de ce aceste contexte au fost atât de diferite înseamnă, de fapt, a înțelege diferențele dintre Europa Occidentală și restul Europei, dintre dinamismul economic și stagnarea economică, de-a lungul întregii perioade a Evului Mediu și a celei mai mari părți a epocii moderne și celei contemporane, inclusiv până la începutul secolului al XXI-lea. A înțelege de ce s-a format Uniunea Europeană și de ce țările Europei de Est aspiră pentru integrarea cu această uniune.

Cu referire particulară și specială la teritoriul actual al Republicii Moldova, discrepanța și întârzierea istorică majoră față de Europa Occidentală putea fi remarcată deja la scurt timp de la căderea Constantinopolului și primele presiuni ale Imperiului Otoman asupra Moldovei. În condițiile expansiunii Imperiului semilunii, principatele dunărene românești au avut de îndeplinit un rol de substanțială însemnătate pentru a feri Europa Centrală și de Vest de contactul distrugător cu efecte multiple ale unor războaie îndelungate, ale ocupației sau a dominației străine. O lecție cu adevărat exemplară la scara întregii Europe a fost oferită de Ștefan cel Mare, domn al Moldovei între 1457-1504, decretat de însuși papa de la Roma „atlet al lui Christos”.

Predestinați a fi „un popor de frontieră” și de “confine a imperiilor”, locuitorii Țării Românești și a Moldovei au avut de-a lungul veacurilor „misiunea” de a ține în permanență piept nenumăratelor incursiuni și invazii. Așa cum menționau editorii unei prestigioase publicații:

„Pe când la noi iureșul Tătarilor pustia satele și orașele, la 1240 se întemeiază cea dintâi Universitate la Neapole. Pe vreme când Giotto vestește Renașterea, la noi Bogdan abia descalecă în Moldova. Cristofor Columb descoperă o lume, când la noi Ștefan e silit să alerge de la Cetatea Albă în Codrul Cosminului, din Baia la Hotin”.

În Apusul Europei literatura clasică franceză atinge apogeul, pe vremea când la Gurile Dunării abia încep timid să se răspândească scrieri bisericești. Goethe își încheie activitatea literară și științifică prodigioasă și senină; la noi abia prind a licări luminițele cărții tipărite pe înțelesul poporului cu „Isprăvile lui Machedon” și „Istoria preafrumosului Arghir și a preafrumoasei Elena”¹.

Având deja o importantă restanță istorică față de Europa Centrală și de Vest, în chiar zorii epocii moderne, locuitorii Principatului Moldovei aveau să fie supuși unui nou cataclism, cu implicații multiple și profunde. Se are în vedere evenimentul produs acum 200 de ani, în ziua de 16 mai 1812, când la capătul unui război de uzură declanșat încă din toamna anului 1806, în

¹ „Sociologie românească”, an. V, nr. 1-6, 1943, p. 228-229.

incinta Hanului Manuc din București, a avut loc procedura oficială de semnare a Tratatului de pace ruso-turc de către împuțerniciții celor două imperii. Tratatul de pace conținea 16 articole de bază și, separat, alte două articole secrete. Articolele 4 și 5 vizau, la modul direct, soarta Principatului Moldovei.

Astfel, în conformitate cu articolul 4, „se prevedea ca hotarul dintre cele două state să fie râul Prut, de la intrarea acestuia în țara Moldovei și până la locul unde se întâlnește cu fluviul Dunărea, iar de acolo să urmeze partea stângă a fluviului Dunărea, până la Gura Chilieii și până la mare, iar gura amintită să fie folosită în comun de ambele părți”.

Noul teritoriu intrat în componența Imperiului Rus în urma războiului ruso-turc din 1806-1812 constituia mai mult de jumătate din Principatul Moldovei, conținând raialele Hotin, Bender, Akerman, Chilia, Ismail și Reni, tatarlăcul din Bugeac, ținuturile Bălți, Soroca, Orhei, Lăpușna, Hotărniceni, Codrul Tigheciului și Greceni cu 17 târguri și 685 de sate cu o populație totală de 482.630 de suflete, fiind cu 7.400 km² mai mare față de cel rămas sub oblăduirea domnului Moldovei.

Chiar dacă relativ modestă comparativ cu teritoriile imense ale Rusiei imperiale, noua achiziție teritorială era mai mare decât teritoriul Danemarcei, Elveției, Olandei sau al Belgiei.

În cadrul Imperiului Rus, Basarabia a parcurs, din punctul de vedere al statutului juridic, calea de la o entitate administrativ-teritorială autonomă la cea de tip de gubernie, transformându-se într-o societate de periferie a imperiului și înregistrând o dezvoltare întârziată.

Actul din 1812 a afectat mediul cultural-istoric tradițional în evoluția lui firească: în ținut se formează treptat un nou climat spiritual, un nou mediu social și cultural. Evoluția culturii naționale în limitele spațiului Moldovei istorice, care până la acel act politico-militar prezenta un proces unic și integrat, după 1812 a continuat paralel în medii social-politice, cultural-istorice și ideologice diferite. Rupt de vatra multiseclară a statului moldovenesc și de restul spațiului românesc și inclus într-un spațiu imperial multiethnic, fenomenul cultural basarabean a fost forțat să facă eforturi tenace pentru a rezista și a se afirma.

Includerea Basarabiei în mediul etnic, cultural-spiritual și lingvistic al Rusiei din sec. XIX, infiltrarea și sedimentarea în societatea basarabeană a elementelor etnice și cultural-spirituale eterogene a contribuit la proliferarea pluralismului cultural, lingvistic și confesional, dar, pe de altă parte, promovarea intensă a unei politici de uniformizare etnoculturală au avut drept consecință modificarea și alterarea mediului etnic și cultural autohton, mai păstrându-se și conservându-se specificul moldovenesc doar în mediul rural.

Din perspectiva istorică de 200 de ani, evoluția Basarabiei în secolul XIX – începutul secolului XX a fost marcată de fenomene și orientări controversate: episoade de modernizare a vieții social-economice, de investiții aparente, pe de o parte, și instaurarea unui regim de cruntă oprimare spiritual-națională și deznaționalizare a băștinașilor, pe de altă parte.

Onorată Asistență,

Destinul și Istoria au dispus ca nu numai secolul al XIX-lea, ci și secolul al XX-lea a fost la fel de dramatic și de controversat, datorat, în mare măsură, amplasării interfluviului pruto-nistrean la frontiera naturală dintre cele două spații geopolitice: spațiul Sud-Est european și spațiul, convențional numit, al lumii răsăritene. Din această perspectivă, o dată cu căderea Porții Otomane, prăbușirea țarismului în 1917 și apariția pe harta Europei a unor noi state constituite conform dreptului națiunilor la autodeterminare, frontiera politică dintre cele două spații s-a mutat pe fluviul Nistru. În continuare, prin victoria Uniunii Sovietice în cel de-al doilea război mondial, frontiera politică revine iarăși pe Prut, situație ce s-a menținut până la începutul anilor '90. când, concomitent cu proclamarea cursului proeuropean al Republicii Moldova, s-a constatat și creșterea importanței strategice a regiunii transnistrene, din stânga Nistrului.

Este de remarcat faptul că Academia de Științe a Moldovei, prin specialiștii de marcă pe care îi întrunește, și-a exprimat în repetate rânduri opinia asupra unor probleme de maximă importanță și actualitate științifică și publică, inclusiv asupra problemei denumirii Limbii Române, a semnificației datei de 28 iunie 1940 în istoria noastră, a altor probleme nodale, contribuind, prin aceasta, la instaurarea adevărului științific și menținerea unui climat moral de stabilitate și bună înțelegere în cadrul societății.

În acest context, este, credem, o datorie a istoricilor contemporani, și nu numai a celor din Republica Moldova, ci și a specialiștilor în domeniu din România, Rusia, Turcia, Ucraina, din alte țări, care au dat curs invitației noastre comune cu Academia Română, să definească măsura și modalitatea în care evenimentele anului 1812, prin Pacea de București, au influențat procesele derulate ulterior în această parte pruto-nistreană și Sud-Est europeană, iar Conferința internațională pe care o inaugurăm astăzi urmează să ofere răspunsuri științifice nepărtinitoare, echidistante și pertinente la aceste și multe alte interogații.

Fără pretenția de a substitui sau anticipa dezbaterile care urmează să aibă loc în următoarele două zile la Chișinău și la Iași, astăzi, la o distanță de două secole de la semnarea și punerea în aplicare a Tratatului de Pace de la București sunt sigur că evenimentul în cauză pentru prima dată va fi analizat prin prisma raportului fluctuant dintre factorii de natură obiectivă și subiectivă, respectiv dintre hazardul istoriei și caracterul obiectiv al procesului istoric. Deci, rămâne un adevăr incontestabil teza privind caracterul polivalent, multidimensional și multiaspectual al procesului istoric și este de datoria istoricilor de profesie de a găsi și de a da o apreciere cât mai aproape de adevăr variantei concrete în care acesta evoluează.

Din numele conducerii Academiei de Științe a Moldovei vreau să aduc mulțumiri conducerii Republicii Moldova, Institutului cultural Român, societăților de istorici, instituțiilor și diferitor organizații neguvernamentale, care au susținut organizarea acestei conferințe.

Doamnelor și Domnilor,

Acestea fiind spuse, adresăm în numele Academiei de Științe a Moldovei un bun venit delegațiilor de istorici din Rusia, România, Ucraina, Turcia, Polonia, Finlanda, Austria, Tarile Baltice de a participa la această importantă Conferință științifică internațională, și Vă urăm mult succes!